

իմ, ինչ, չէս ճանչնար զիս . մոռցար
բոլորովին խեղճ Ռոպերդին որդին ,
զոր այսպիսի մեծ առատաձեռնութեւ
մը ազատեցիր : — Բարեկամ, կը շփո-
թիս . ես օտարական մըն եմ, որ քանի
մը օր առաջ եկեր եմ հոս : — Բայ ընդ-
դէմ չէ . բայց յիշէ մէյ մը որ քսանովեց
ամիս առաջ հոս էիր . յիշէ մէյ մը այն
շրջանն որ նաւահանգստին մէջ ըրիր,
ինձի պարգևած քսակդ, այն ճամարիտ
կարեկցութիւնն որ հօրս թշուառու-
թեանը վրայ ցուցուցիր, այն վրայէ
վրայ հարցմունքներն որ ինձի ըրիր՝
հայրս ազատելու կերպին վրայ լոյս առ-
նելու համար : () Ինքը ազատելովդ ըն-
տանիք մը ամբողջ երջանկութեան հա-
սուցիր, որուն այս է միայն փափաքը՝
որ զհրամանդ մէյ մը տեսնէ՝ հազար-
ուամէկ օրհնութիւն թափելու համար
գլուխդ : Կաղաչեմ որ այս մեր իղձը կա-
տարես . . . եկուր : — Բարեկամ, շուտ
մի շարժիր . մարդ շատ դիւրաւ կը խա-
բուի . գուցէ դուն . . . — () Է, ես ամե-
նէին չեմ խաբուած . անկարելի է որ
զհրամանդ ուրիշին հետ շփոթեմ, այն-
պէս դէմքիդ գծագրութիւնը մտքիս
մէջ սաստիկ տպաւորուած է . չնորհք
ըրէ եկուր, . . . ու թեկէն բռնելով՝
կ'ուզէր անուշ բռնութեամբ մը հետը
առնել տանիլ :

Բայ ընդդիմութեան ատենը շատ
մարդիկ վրանին թափեցան : Բնօր-
թը թէպէտ և իր փառաց ծայրը հա-
սած էր, 'ի վերայ այս ամենայնի փո-
խանակ սնապարծելու՝ իր զգացած ան-
մեղ հաճութեանն ալ դէմ կեցաւ և
մինչև վերջը չուզեց յայտնուիլ : Բնոր
համար քալած ատենը միշտ փախչիլ
կ'ուզէր ձեռքէն, և վերջապէս յարմար
առիթ գտածին պէս՝ այն բազմութեան
մէջ խառնուեցաւ ու մէյ մըն ալ չերե-
ցաւ :

Բնշուշտ ինչուան հիմա ալ ծածուկ
մնացած կ'ըլլար այս բարերարը, թէ
որ մարսիլիացի վաճառականի մը մեռ-
նելու ատենը՝ իր ազգականները թող-
թերուն մէջ պղտիկ դրուածք մը գտնե-
լով՝ չհարցընէին իրեն թէ ինչ պատճա-

ռաւ գատիչեցի Ռոպերդ Բայն մար-
դուն 7,500 ֆրանք խրկուեր է : Բայ
հաշակաւոր անգղիացի սեղանաւորը
պատասխան տուաւ որ Պորտոյ քաղա-
քին խորհրդարանին նախագահը՝ Լա-
րոլոս տը Եգոնտա Պարոն տը Բոն-
գէսգիէօն հրաման տուեր էր իրեն այս
ստակը վճարելու Ռոպերդ անունով
մէկու մը ազատութեանն համար, որ
Գեդուան քաղաքին մէջ գերի էր :
Բայ երևելի մարդը սովորութիւն ու-
նէր երբեմն երբեմն Բարսիլիա գա-
լու՝ իր քրոջը հերիգուր տիկնոջ այցե-
լութիւն ընելու համար : Բայ առա-
տաձեռնութիւնը, զոր հիմա պատմե-
ցինք, իրօք ոչինչ ընդհատ գովեստից
արժանի է, ինչպէս իր գրաւորական
երկասիրութիւնները, որոնցմով անու-
նը անմահացած է :

ՍՈՒԽԷ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Երկու Պիեթոսներ :

Հին ատենէ 'ի վեր երևելի եղած
են երկու Պիեթոս լատին մատենագիր-
ները, և ազգականութեան ձեռքով ի-
րարու հետ այնպիսի կապակցութիւն
մը ունին, որ մտքերնուս մէջ երկուքը
չենք կրնար զատել իրարմէ : Բայլայլ
հանձար ունէին երկուքն ալ ու այլևայլ
ուսումնական մասերու մէջ պայծառա-
ցան . բայց այս միութեան պատճառաւ
մի և նոյն մեծարանքը կը տրուի երկու-
քին ալ . և իրաւ որ ինչպէս հին դարե-
րուն, այսպէս հիմա ալ իբրեւ ճշմարտա-
պէս մեծ մարդիկ կը պատուին . անոր
համար գրականութեան ու գիտու-
թեանց մէջ Պիեթոս անունը շատ կը
յիշուի, և խել մը բաներու մէջ այս
անուամբ վկայութիւններ կը բերուին :
Բազմավէպ օրագրիս մէջ ալ շատ ան-
գամ կարդացեր են ու կը կարդան ըն-
թերցողը Պիեթոս անուան յիշատակու-

Թիւններ ու անկէց առնուած ծանօթութիւններ . անոր համար վայելուչ կը սեպենք որ հոս երկու Պլինիոսներուն գրուածքներուն վրայ զատ զատ խօսինք , որպէս զի ըստ այնմ այլեայլ նիւթերու մէջ բերած վկայութիւննիս աւելի ծանօթ ըլլան բանասիրաց . և նոյն իսկ ուրիշ գիրք կարդալու ատեն մեծապէս հարկաւոր կ'ըլլայ այս տեղեկութիւնը : Ս'եր հոս խօսելիքը համառօտ մը պիտի ըլլայ , ու իրենց գրուածքներուն վրայ ընդհանուր մը պիտի նայինք . ուրիշ ժամանակի թողլով որ այսպիսի ընդարձակ ու աղուոր նիւթի մը վրայ մանրամասն քննութիւններով խօսուի :

Վայիոս Պլինիոս՝ Լքէցն ըսուածը , Վրիստոսի 23 թուականին ծնաւ , և շատ վէճ կայ որ արդեօք Վոմոյ թէ Ս'երոնա ըլլայ իր հայրենիքը : Լաւ կերպով մը ուսմունքներու ետեւէ ըլլալէն ետքը՝ Վերմանիա անցաւ ու հոն ձիաւոր զօրքի գնդի մը գլուխ կեցաւ քանի մը տարի : Ենկէց հռոմ որ եկաւ , երբեմն ատենաբան կ'ըլլար ու դատերու ջատագովութիւն կ'ընէր : Լտքը՝ Լերոն կայսրը զինքը Սպանիա խաւրեց՝ հռոմէական անուամբ . և Պլինիոս այս պաշտօնին մէջ մնաց ինչուան Ս'եսպիանոսի կայսերութեան երկրորդ տարին , որ զինքը մայրաքաղաքը կանչելով՝ Լաբոլիի Ս'իսենոն հրուանդանին մօտ կեցող նաւատորմին հրամանատար դրաւ . բայց այս նոր պատիւը մահաբեր եղաւ իրեն : Վնաց Պլինիոս իր որոշուած տեղը . և նաւերուն վրայ եղած ատենը՝ անդիէն Ս'եսուով լեւը սկսաւ թանձր մուխ մը ծրխել . և այնչափ մօտ էին իրենք լերան , որ բոլոր տաք միսիւր ու կրակ կտրած քարեր կ'իյնային նաւերուն վրայ . ու այն միջոցին ծովն ալ քաշուելով՝ չկրցաւ փախչիլ , և կրակէն ու սաստիկ մուխէն խղճուեցաւ : Լյսպիսի դժբաղդ մահուամբ մեռաւ Պլինիոս 56 տարուան՝ Վրիստոսի 79 թուականին Տիտոսի կայսերութեան սկիզբը : Վրտսերն Պլինիոս իր ազգականին շինած գը-

րուածքները կը նշանակէ , և ասոնք են . գիրք մը թէ ձիաւորները ինչպէս նետ պիտի նետեն . քսան գիրք հռոմայեցւոյ՝ Վերմանիոյ մէջ բոլոր ըրած պատերազմներուն վրայ . իրեք գիրք ատենաբանական արուեստին վրայ . ու թը գիրք քերականութեան վրայ . երեսունմէկ գիրք իր ժամանակին պատմութեանը վրայ , և վերջապէս Բնական Պատմութեան մեծ գրուածքը : Սարմանք կու գայ մեզի թէ ինչպէս մէկ մարդ մը այսչափ բան կրցեր է գրել . գեղեցիկ օրինակ մըն է ամենուն որ ժամանակը խնայութեամբ ու աղէկ գործածելը ինչ օգտակար բան է : Վերակրոյ ու բաղնիքի մէջ լուացուելու ատեն ալ կ'ուզէր որ գիրք մը կարդան իրեն , ու ըրած անդրադարձութիւնները կը գրէր կամ գրել կու տար ուրիշներուն : Լյսորուն օրս իր գրուածքներէն Բնական Պատմութիւնը միայն մնացած է , որ երեսունըկէց գիրք կը բաժնուի . ասիկայ կարդալով մարդ՝ կը հիանայ որ ինչպիսի մեծ հմտութիւն ու ինչ խորունկ հանճար ունի եղեր : Ետը մէջ ինչպէս կրնայ մակաբերուիլ շատ պակասութիւններ կան . բայց անոնցմէ աւելի մեծ կատարելութիւններով այդ գրուածքը ճոխացած է , որ այդպիսի ընդարձակ նիւթի մէջ բոլորովին մոռցնել կու տան այն թէ թեւ թերութիւնները : Բնական Պատմութեան գրուածքին վրայ երեւելոյն Պիւֆոնի դատաստանը կը բերենք հոս , որ գիտութեան այս մասին մէջ գրեթէ պատգամ կրնայ սեպուիլ . « Պլինիոս , կ'ըսէ ինքը , խիստ մեծ ու ընդարձակ նիւթ մը ընտրեց . ուղեց ամէն բանի վրայ խօսիլ . և կարծես թէ ինքը բնութիւնը չափեց ու իրեն հանճարին լայնութեանը շատ պրզ տիկ գտաւ : Իր Բնական Պատմութիւնը՝ կենդանեաց , բուսոց ու հանքերու պատմութենէն զատ՝ կը բովանդակէ նաւ երկնքին ու երկրիս պատմութիւնն ալ , բժշկութիւն , վաճառականութիւն , նաւարկութիւն , ազատական ու մեքենական արուեստից պատմութիւնը , ազգերու սովորութիւններուն սկիզբը .

վերջապէս ամէն բնական գիտութիւններն ու մարդկային արուեստները . և աւելի հիմնադրին այն է՝ որ Պլինիոս ամէն մէկ մասերուն մէջ ալ հաւասարապէս երևելի է : Իմաստներուն վսեմութիւնն ու ոճին ազնուականութիւնը՝ իր խորունկ հմտութիւնը կը զարդարեն : Ինքը ոչ միայն այնչափ գիտութիւն ունէր՝ որչափ որ իր ատեններուն կրնար գիտցուիլ, հապա այն կատարելութիւնն ալ ունէր՝ որ ամէն բանին մեծը մտածէ, որն որ մարդուն գիտութիւնը կը կըրկնապատկէ . այնպիսի բարակ անդրադարձութիւն ունէր, ուսկից առաջ կու գան ոճին վայելչութիւնն ու ախորժակը . և ինքը իր ընթերցողաց տեսակ մը հանձարի ազատութիւն ու մըտածութեան համարձակութիւն մը կու տայ : Պլինիոսի ոճին վրայ գալով՝ իրաւ () գոստոսի դարուն մատենագիրներուն յստակութիւնն ու վայելչութիւնը չունի, բայց ազնուական ոճ է, ու մեծ ճշդութիւն և ուժ մը ունի . թէպէտ և այդ ճշդութիւնը շատ անգամ չափէն աւելի ալ կ'երթայ, և երբեմն գրուածքին մէջ մթութիւն կը ձգէ : Բայ մթութիւնը մեծաւ մասամբ՝ աւրուած ու սխալագիր ձեռագիրներէն ալ է, որոնց վրիպակները ետքը տպագրութեան մէջ մտեր են :

Գայիոս Պլինիոս Լեկիլիոս Սեկունդոս՝ Լրտսերն ըսուածը, որ Լըբէցն Պլինիոս զինքը որդեգրելուն՝ Պլինիոս կու չուեցաւ, Գոմոյ քաղաքը ծնաւ Բրիտտոսի 62 թուականին . հայրն էր Լուկիոս Լեկիլիոս, իսկ մայրը՝ քոյր էր Լըբէցն Պլինիոսի : Գոմոյի լիճը իր այսպիսի երևելի քաղաքացւոյն մէկ յիշատակը ինչուան հիմա պահած է . ասիկայ է Պլինեան ըսուած ամարատունը, որ լճին ափունքներուն վրայ կանգնուած է : Պլինիոս շատ պզտիկուց հռոմեկաւ, ու հոն իրեն վարժապետ եղաւ հռչակաւորն Լուինտիլիանոս, և քսանըմէկ տարուան ալ սկսաւ դատաստաններու ատենաբան ըլլալ . հռոմայեցւոյ սովորութեան պէս նոյն միջոցին զինուորութեան մէջ ալ կը կըր-

թուէր . և դեռ պատանեկութեանն աւտեն Լըտրեստանի զինուորական տրիբուն եղաւ : Լըբէցը անկից հռոմ որ դարձաւ, ամենայն բարձր պատիւներ առաւ . գանձապետ եղաւ, տրիբուն ժողովրդեան, պրետոր, բգեաշխ, Լունոս աստուծոյն ու զինուորական գանձատանց վերակացու, և վերջապէս Պոնտոսի ու Բիւթանիոյ կուսակալ : Բայ մեծամեծ պատիւները մասնաւորապէս Տրայիանոս կայսրը տուաւ իրեն, որ Պլինիոսի առաքինութիւնները ճանչնալով՝ ուզեց պսակել ալ : Երջը ինքը իր մէկ Լաւրենտինոն ըսուած ամարատունը առանձնացաւ, ու հոն իր կենաց մնացած օրերը խաղաղութեամբ անցընելով՝ 52 տարեկան մեռաւ : Պլինիոս իր ժամանակի երևելագոյն ու գիտնաւ գոյն մարդկանց հետ բարեկամ էր, ինչպէս իր Լամակներէն կը տեսնենք, որոնցմէ նաև աղէկ կ'իմանանք իր գերազանց առաքինութիւնները : Բնկարելի է որ մէկը այս նամակները կարդայ և զրոգին վրայ մեծ համարմունք մը ու սէր մը չստանայ, և այնպէս ախորժելի է գրութեան կերպը, որ մարդուս փափաքը կը բերէ իրենց հեղինակին նմանելու : Բնկեղծութիւն մը կը գտնես Պլինիոսի վրան, անշահասիրութիւն, երախտագիտութիւն, ոսկաւապիտութիւն, համեստութիւն ու իր բարեկամներուն հաւատարմութիւն . և կը տեսնես որ մոլութենէն կը սարսափի ու առաքինութիւնը կը սիրէ . քրիտոնէից վրայ ալ մեծ համարմունք կը ցուցնէ : Պլինիոս անխոնջ միշտ ուսման հետ անցուց իր բոլոր կեանքը ու ասոր առաջ երթալուն շատ մեծ փափաք ունեցաւ . և իր նամակներուն շատին մէջ ասոր փորձը կը տեսնենք, որ անդադար կը յորդորէ ու կը զրգուէ զուրիշները ուսման, և անկէց եկած պատիւներն ու օգուտները կը ցուցնէ . բայց այս կողմանէ մասնաւորապէս իր հայրենական քաղաքին բարերար եղաւ, իր քաղաքակիցներուն վրայ տալով՝ որ հասարակաց վարժապետ մը հաստատելու համար տարեկան թողակ մը կա-

պեն , որուն երրորդ մասը ինքը խոստա-
ցաւ տալ : Եւ ալ զոչ չըլլալով՝ հա-
սարակաց գրատուն մը բացաւ : Վրինիոս
մէջ , ուսկից ամէնը օգտուին : Վրինիոս
շատ բանաստեղծութիւններ գրած էր՝
թէ լատիներէն և թէ յունարէն . և
շատ ատենաբանութիւններ խօսած է
այլ և այլ դատերու համար , զորոնք ին-
քը Վրինիոս կը յիշէ . սակայն այսօ-
րուան օրս իրեն գրուածքներէն ուրիշ
բան չէ մնացեր , բայց եթէ տասը գիրք
Վրամակներ ու Տրայիանոսի վրայ խօ-
սած անուանի ներբողը : Վրամակներուն
մէջ կիրթ ու վայելուչ ոճ մը կը գործա-
ծէ . բայց դարձեալ շատ հեռու է Վի-
կերոնի նամակներուն շնորհալից ու ա-
խորժելի բնական կերպէն : Վրինիոս
հարկաւորէն աւելի համառօտախօս ու
կտրուկ է . ասիկայ այն դարուն պա-
կասութիւնն է , որ ամէն բանի չափա-
զանց գեղեցկութիւն մը կ'ուզէին տալ :
Տրայիանոսի ներբողին մէջ ազնուական
իմաստներ , մեծ գաղափարներ ու վը-
սեմ բացատրութիւններ շատ կը գրտ-
նուին . բայց դարձեալ մեծախօս իմաստ-
ներով , նուրբ ու օտար դարձուածքնե-
րով լեցուն է : Եւ ներբողին ոճին
մէջ բնականութիւն ու պարզութիւն
ամենեւին չկայ . ամէն բան աշխատած
ու նուրբ իմաստ է . ամէն բանի մէջ
իր մտքին ճոխութիւնը կ'ուզէ ցուցը-
նել . ամէն բանի վրայ զարմանալով մը
կը խօսի . այս արուեստակեալ ջանքին
պատճառաւ՝ ճառին չքեղութիւնն և
ուժը կ'երթայ : Ի վերայ այս ամենայնի
Տրայիանոսի ներբողեանը , ինչպէս նա-
մակացը համար ըսինք՝ կիրթ ու վայե-
լուչ լեզու մը ունի , և մանաւանդ իր
գոված դիւցազնին ու յիշած գործքե-
րուն ճշմարիտ մեծութիւնը՝ այն վսե-
մութեան ու զօրութեան հետ միանա-
լով , որ այս ներբողին մէջ կը փայլին ,
առանց զարմացման ու առանց ախորժի
չէս կրնար կարգաւ ասիկայ :

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ՝

Ռեւարանտ նկարիչը :

Ինչպէս գեղեցիկ դպրութեանց հայր
և ծնող հիւներն եղան ու որ և իցէ ժա-
մանակի մատենագրութիւն իրենցմէ օ-
րինակ կ'առնէ ճշմարտապէս գեղեցիկ
ըլլալու համար , այսպէս գեղարուեստից
ալ վարժապետ՝ նախնեաց արձանները
ու նկարներն են , որոնց վրայէն երեւելա-
գոյն հանձարները իրենց արուեստը կը
կատարելագործեն : Եւսպէս Խտալա-
ցիք , թողունք գեղեցիկ դպրութիւնները՝
գեղարուեստից մէջ հիւները ամենայն
աշխատութեամբ կը քննեն ու անոնց
կը հետեւին , և կէս մը այս պատճառաւ
ալ բոլոր Եւրոպայի , կամ լաւ ևս ըսել
բոլոր աշխարհքիս մէջ այս կողմանէ
ազգ մը չկայ որ իրենց հաւասարի :
Եւսպէս Զօլանտացիք , որոնք նկարչութե-
մէջ Խտալացւոցմէ ետքը առաջին տե-
ղին ունին երեւելիութեան կողմանէ ,
զանց կ'առնեն զնախնիս ու պարզ բնու-
թեան վրայ կ'աշխատին , կ'ուզեմ ը-
սել՝ նկարելու բաներնուն մէջ նիւ-
թականին կը նային ու ամենայն հաւա-
տարմութեամբ զանիկայ կ'օրինակեն .
անոր համար աւելի բնութեան գեղեց-
կութիւններուն ու մարդկային ընտանի
տեսարաններուն մէջ քաջ են իրենք , և
այս գեղեցիկ անդրադարձութիւնս ալ
ընենք՝ որ պատկերահանութեան , այս-
ինքն մարդկային պատկերներու մէջ
ալ աւելի նոր ատեններու վիճակն ու
ներկայ ժամանակը կրնան ձեւացընել :
Զօլանտացիք նկարչութեան երկու դը-
պրոց ունին . Ֆլամանտեան և Զօլան-
տացի . այս երկրորդս իրենց ազգին նը-
կարչութեան սեփական ձիրքերուն մէջ
աւելի նշանաւոր է , և իրեն երեւելագոյն

1 Պարմանտեան բառը ընդհանուր անուն մը ըլ-
լալով՝ Եւրոպացւոց Biographie ըսածին , որ մար-
դու մը վարուց պատմութիւնը կը նշանակէ , այն-
չափ յարմար չէ . ընդ հակառակն Կենսագրութիւն
բառը ամենին նոյն առմունքով կրնայ գործա-
ծուիլ . անոր համար ասկէջ ետքը Օրագրիս մէջ
այսպէս կ'ըսենք պատմութեան այս մասին :